

Тема 14. Банківський нагляд – система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України

- 14.1. Банківське регулювання і банківський нагляд
- 14.2. Об'єкти та мета оцінки проведення інспекційних перевірок
- 14.3. Планування та порядок проведення інспекційних перевірок
- 14.4. Основні принципи ефективного банківського нагляду
- 14.5. Оцінка ризиків банківським наглядом
- 14.6. Тестові завдання для самоконтролю
- 14.7. Контрольні запитання

14.1. Банківське регулювання і банківський нагляд

Національний банк України здійснює регулювання та банківський нагляд відповідно до положень Конституції України, Закону України «Про банки і банківську діяльність», Закону України «Про Національний банк України», інших законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України.

Згідно Закону України «Про Національний банк України» банківське регулювання - одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Банківський нагляд - система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

Функції банківського нагляду наведені на рисунку 14.1.

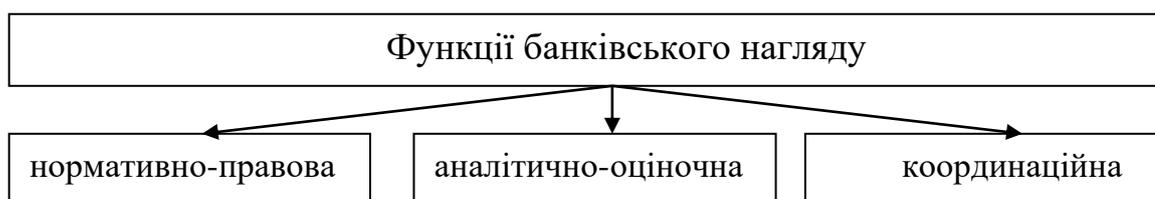

Рисунок 14.1. Функції банківського нагляду

До нормативно-правових відноситься створення нормативно-правового функціонування банківської системи та створення норм, що обмежують ризики в банківській системі при мінімальному обмеженні свободи банків і забезпеченні їх достатньої прибутковості (обачливість або пруденційність). До аналітично-оціночних відноситься аналіз ризиків у банківській системі і тенденцій їх динаміки та визначення відповідності роботи банківської установи нормативно-правовим нормам. До координаційних відноситься висунення вимог до банків щодо ліквідності виявлених недоліків та вживання заходів до банків, робота яких не відповідає нормативно-правовим нормам.

Головна мета банківського регулювання і банківського нагляду - безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Національний банк здійснює функції банківського регулювання і нагляду на індивідуальній та консолідованій основі за діяльністю банків та банківських груп у межах та порядку, передбачених законодавством України. Національний банк здійснює постійний нагляд за дотриманням банками, їх підрозділами, афілійованими та спорідненими особами банків на території України та за кордоном, банківськими групами, представництвами та філіями іноземних банків в Україні, а також іншими юридичними та фізичними особами банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку і економічних нормативів. Національний банк не здійснює перевірок і ревізій фінансово-господарської діяльності осіб.

Наглядова діяльність Національного банку України охоплює всі банки, їх відокремлені підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання вимог Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо здійснення банківської діяльності. Для здійснення своїх функцій Національний банк України має право безоплатно одержувати від банків, банківських об'єднань та юридичних осіб, які отримали ліцензію Національного банку України, а також від осіб, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність відповідно до Закону України «Про банки і банківську

діяльність», інформацію про їх діяльність та пояснення стосовно отриманої інформації і проведених операцій. Отримана інформація не підлягає розголошенню за винятком випадків, передбачених законодавством України.

Під час здійснення банківського нагляду Національний банк України має право вимагати від банків та їх керівників усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів Національного банку України для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності. Національний банк України здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду.

14.2. Об'єкти та мета оцінки проведення інспекційних перевірок

Процес планування та проведення інспектування службою банківського нагляду та уповноваженими Національним банком України особами банків, філій іноземних банків та інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку регулює «Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок» від 17.07.2001 № 276 (зі змінами і доповненнями) станом на 01.04.2016 р.

Об'єктами перевірки Національного банку є: банк - юридична особа, відокремлені підрозділи банку; філія іноземного банку; учасники банківської групи; особи, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку відповідно до статті 72 [Закону України «Про банки і банківську діяльність»](#).

Інспекційні перевірки здійснюються з метою оцінки загального фінансового стану об'єкта перевірки або окремих видів його діяльності (операцій), у тому числі визначення рівня безпеки і стабільності його операцій, ризиків, притаманних об'єкту перевірки, достовірності його звітності, виявлення та запобігання ризиковій діяльності, що загрожує інтересам вкладників та інших кредиторів, і дотримання об'єктом перевірки вимог банківського законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку, а також з метою підтвердження приведення діяльності неплатоспроможного/перехідного банку у відповідність до вимог банківського законодавства України щодо

дотримання нормативів капіталу та ліквідності. Період, терміни та напрями перевірки визначаються Національним банком.

Інспекційні перевірки банків, їх відокремлених підрозділів та філій іноземного банку здійснюються відповідно до плану інспекційних перевірок. Планування інспекційних перевірок інших об'єктів здійснюється в разі потреби. Період інспектування, який вже підлягав перевірці, не включається до періоду наступної перевірки з питань, що були охоплені попередньою перевіркою.

Про проведення планової інспекційної перевірки Національний банк зобов'язаний повідомити об'єкт перевірки не пізніше ніж за 10 календарних днів до початку цієї перевірки.

Це повідомлення оформляється листом Національного банку, засвідчується підписом уповноваженої посадової особи Національного банку та надсилається засобами поштового зв'язку або електронного зв'язку Національного банку та містить таку інформацію: вид інспекційної перевірки; дати початку та закінчення інспекційної перевірки; період інспекційної перевірки; інформацію про керівника інспекційної групи та контактний телефон; пропозиції щодо попередньої зустрічі з керівниками об'єкта перевірки; іншу важливу інформацію.

Національний банк має право прийняти рішення про проведення позапланової інспекційної перевірки за наявності обґрунтованих підстав. Такими підставами, зокрема, є: виявлення під час здійснення безвизного нагляду (у тому числі за результатами аналізу статистичної звітності); суттєвого погіршення фінансового стану банку/філії іноземного банку; наявність фактів, що можуть свідчити про здійснення об'єктом перевірки ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників або інших кредиторів; виявлення фактів подання Національному банку недостовірної інформації та/або звітності; зміна власника (власників) істотної участі в банку або голови ради та/або голови правління банку; набуття банком статусу спеціалізованого; надходження повідомлення від банку про відкриття відокремленого підрозділу або виявлення фактів початку діяльності відокремленого підрозділу банку без повідомлення про його відкриття; наявність фактів, що можуть свідчити про здійснення банком діяльності без

відповідних ліцензій і дозволів та/або здійснення відокремленим підрозділом банку виду діяльності без надання банком права на його здійснення; надходження повідомлення від банку про початок нового виду діяльності або надання нового виду фінансових послуг (крім банківських) або виявлення фактів початку такої діяльності без повідомлення Національного банку; звернення банку щодо отримання ліцензії чи дозволів, передбачених законодавством України; ненадання інформації, документів або їх копій за письмовим запитом Національного банку в установлені строки; необхідність перевірки інформації, викладеної в запереченнях до довідки про перевірку/звіту про інспектування; віднесення банку до категорії проблемних; надходження інформації від Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі - ФГВФО) до Національного банку про виявлені ФГВФО порушення банками вимог законодавства України; надходження повідомлення від ФГВФО до Національного банку про необхідність проведення інспекційної перевірки неплатоспроможного/перехідного банку у зв'язку з необхідністю підтвердження приведення його діяльності у відповідність до вимог банківського законодавства України щодо дотримання нормативів капіталу та ліквідності.

Рішення про проведення позапланової інспекційної перевірки об'єкта перевірки оформляється у формі розпорядження (зміни до нього) та підписується Головою Національного банку або уповноваженою посадовою особою Національного банку.

Розпорядження про проведення позапланової інспекційної перевірки має містити найменування (ім'я) об'єкта перевірки, підставу, строки проведення перевірки (дати початку і закінчення), період інспектування, перелік питань, що підлягають перевірці (у разі участі працівників ФГВФО в інспекційній перевірці проблемного банку, включаються питання, визначені в плані перевірки, затвердженому виконавчою дирекцією ФГВФО), склад інспекційної групи (прізвища, імена, по батькові) із зазначенням її керівника та його заступника, куратора перевірки (посада, прізвище, ім'я, по батькові).

Планова перевірка банку/філії іноземного банку проводиться не рідше одного разу на 36 місяців з дня останньої планової інспекційної перевірки. Перша планова інспекційна перевірка банку/філії іноземного банку

проводиться не раніше ніж через 12 місяців з дня отримання ним банківської ліцензії.

Плановим інспекційним перевіркам не підлягають банки/філії іноземного банку, у яких Національний банк відкликав банківську ліцензію за рішенням власників банку, з власної ініціативи або за пропозицією ФГВФО. Національний банк має право здійснювати планові та позапланові інспекційні перевірки банків та їх відокремлених підрозділів. Національний банк має право здійснювати інспекційну перевірку відокремлених підрозділів банку, що розміщені на території інших держав, якщо інше не передбачено меморандумами про взаєморозуміння (угодами) щодо співробітництва у сфері банківського нагляду із закордонними наглядовими органами.

Інші особи, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку, можуть підлягати перевірці, зокрема, якщо: за результатами інспекційних перевірок чи безвизного нагляду або на підставі інших документів буде встановлено, що власник істотної участі в банку не відповідає вимогам [Закону України «Про банки і банківську діяльність»](#) та/або порушує вимоги банківського законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку, або негативно впливає на фінансову безпеку і стабільність банку; особа набула або збільшила істотну участь у банку без погодження з Національним банком; є достовірною інформація про здійснення особою банківської діяльності без банківської ліцензії. Рішення про здійснення перевірки інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку, приймається в такому самому порядку, як і рішення про проведення позапланової інспекційної перевірки банку/філії іноземного банку та за наявності обґрунтованих підстав для проведення цієї перевірки.

Планова інспекційна перевірка здійснюється на підставі посвідчення на право її проведення. У посвідченні зазначаються найменування (ім'я) об'єкта перевірки, строки проведення (дати початку і закінчення), період інспектування та склад інспекційної групи (прізвища, імена, по батькові) із зазначенням її керівника та його заступника, куратора перевірки (посада, прізвище, ім'я, по батькові). До посвідчення додається програма інспекційної перевірки, яка в разі включення працівників ФГВФО до складу інспекційної

групи Національного банку, що перевірятиме проблемний банк, доповнюється переліком питань, визначених у плані перевірки, затвердженому виконавчою дирекцією ФГВФО. Посвідчення (зміни до нього) на право проведення планової інспекційної перевірки засвідчується підписом Голови Національного банку або уповноваженої посадової особи.

14.3. Планування та порядок проведення інспекційних перевірок

Планування інспекційних перевірок здійснюється з метою реалізації завдань Національного банку щодо стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку.

Для складання планів інспекційних перевірок Національний банк аналізує: інформацію безвиїзного нагляду; інформацію про результати попередніх інспекційних перевірок і результати проведеної роботи щодо усунення порушень; інформацію про виконання банками розроблених заходів фінансового оздоровлення; інформацію інших підрозділів Національного банку щодо діяльності банку/філії іноземного банку; результати перевірок діяльності об'єкта перевірки, які здійснювалися державними органами контролю та правоохоронними органами, ФГВФО, аудиторськими фірмами; звернення, скарги вкладників, кредиторів та інших юридичних і фізичних осіб; рішення Правління Національного банку, завдання та вказівки керівництва Національного банку; інформацію щодо діяльності об'єкта перевірки, яка розміщена в засобах масової інформації, інших джерелах.

Інспекційна перевірка складається з таких трьох етапів: підготовка до проведення інспекційної перевірки; процес інспекційної перевірки; оформлення результатів інспекційної перевірки.

Підготовка до проведення інспекційної перевірки здійснюється шляхом аналізу результатів безвиїзного нагляду, інформації від інших структурних підрозділів Національного банку про діяльність об'єкта перевірки, у тому числі інформації ФГВФО щодо діяльності банку, матеріалів об'єкта перевірки.

Запит до об'єкта перевірки щодо подання необхідних для процесу

підготовки до інспекційної перевірки матеріалів надсилається разом з офіційним повідомленням про проведення планової інспекційної перевірки. Об'єкт перевірки зобов'язаний надати всю потрібну інформацію, у тому числі про розрахунок резерву для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями окремо щодо надходження грошових потоків за кредитними операціями від діяльності позичальника і від реалізації застави за відповідним кредитним договором, до початку інспекційної перевірки у строки, визначені в запиті про її надання. Керівник інспекційної групи ініціює проведення попередньої зустрічі за участю керівників банку/філії іноземного банку, який/яка перевірятиметься, та керівників служби банківського нагляду Національного банку. На нараді обговорюються організаційні питання щодо майбутньої інспекційної перевірки, у тому числі обсяги та методи її проведення. На зустріч може бути запрошено голову ради банку, голову правління або інших керівників банку, а також представника ФГВФО (у разі включення працівників ФГВФО до складу інспекційної групи). Керівник інспекційної групи інформує керівників об'єкта перевірки про дату, час і місце проведення зустрічі та контактний номер телефону.

Склад інспекційної групи зазначається в посвідченні на право проведення перевірки або розпорядженні про перевірку. До складу інспекційної групи Національного банку, що перевірятиме проблемний банк, може бути включено працівників ФГВФО за клопотанням ФГВФО або за пропозицією Національного банку. Зазначені працівники під час інспекційної перевірки підпорядковуються керівнику інспекційної групи, виконують його завдання та вказівки з питань, визначених програмою інспекційної перевірки/розпорядженням про проведення позапланової інспекційної перевірки.

Уповноваженим Національним банком особам, яких включено до складу інспекційної групи та які здійснюють перевірку питань, що не належать до сфери банківського нагляду, може надаватись окреме завдання на перевірку питань, що належать до компетенції підрозділів, у яких вони працюють. Планова інспекційна перевірка здійснюється згідно із затвердженою програмою інспекційної перевірки, яка може бути змінена в разі необхідності (у тому числі щодо продовження строків проведення

перевірки та розширення переліку питань). Позапланова інспекційна перевірка здійснюється з питань, визначених у розпорядженні, до якого за потреби можуть бути внесені зміни (у тому числі щодо продовження строків проведення перевірки та розширення переліку питань).

Довідка про перевірку окремого виду діяльності (операції) об'єкта перевірки складається інспектором і має бути передана керівникові інспекційної групи для формування звіту. Довідка має містити висновки, виявлені порушення та їх вплив на діяльність установи, супровідну інформацію та рекомендації об'єкту перевірки. Кожна довідка складається в двох примірниках та засвідчується підписом інспектора. Перший примірник довідки передається керівникові банку, його відокремленого підрозділу/філії іноземного банку або іншого об'єкта перевірки, про що робиться відповідна відмітка із зазначенням дати отримання довідки на другому примірнику довідки, який зберігається у керівника інспекційної групи. Відмітка засвідчується підписом керівника об'єкта перевірки. Керівник об'єкта перевірки зобов'язаний не пізніше третього робочого дня з дати отримання довідки повернути підписаний ним примірник керівникові інспекційної групи в обмін на другий примірник довідки.

У разі наявності заперечень (зауважень) щодо фактів та висновків, викладених у довідці, керівник об'єкта перевірки повертає підписаний примірник довідки з позначкою «із запереченнями» з одночасним наданням письмових заперечень з поясненнями та документальним підтвердженням, які є невід'ємною частиною довідки. У разі необхідності перевірки інформації, викладеної в запереченнях до довідки, строк інспекційної перевірки може бути продовжений на 15 робочих днів. У разі неповернення керівником об'єкта перевірки в установлений строк підписаного першого примірника довідки, наданого для ознайомлення та підписання, або відмови в його підписанні, довідка вважається такою, що до неї немає заперечень з боку об'єкта перевірки. У цьому разі керівник інспекційної групи використовує для подальшої роботи другий примірник довідки, який зберігається в Національному банку.

Керівник інспекційної групи за результатами інспекційної перевірки з урахуванням довідок про перевірку та іншої інформації складає звіт про

інспектування. Звіт про інспектування має визначену форму, яка затверджується уповноваженою посадовою особою Національного банку.

Звіт про інспектування складається у двох примірниках і підписується керівником інспекційної групи та куратором перевірки. Перший примірник звіту про інспектування не пізніше ніж через 30 календарних днів із дати закінчення інспекційної перевірки, яка встановлюється в посвідченні на право проведення інспекційної перевірки/розпорядженні про інспекційну перевірку, надсилається до об'єкта перевірки з урахуванням вимог щодо пересилання документів з грифом конфіденційності, установлених Національним банком, із супровідним інформаційним листом, підписаним уповноваженою посадовою особою Національного банку, який містить загальний висновок про результати проведеної інспекційної перевірки. Другий примірник звіту про інспектування залишається у відповідного структурного підрозділу центрального апарату Національного банку для зберігання згідно з встановленими вимогами.

Звіти про інспектування, довідки про перевірку та інші матеріали щодо інспекційної перевірки є конфіденційною інформацією та власністю Національного банку і не підлягають публічному розголошенню. Розкриття інформації, що міститься у звіті чи довідці, здійснюється в порядку, передбаченому Законами України [«Про Національний банк України»](#) та [«Про банки і банківську діяльність»](#).

У разі встановлення за результатами інспекційної перевірки фактів порушення об'єктом перевірки вимог банківського законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку, або здійснення ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів об'єкта перевірки, підрозділ Національного банку, службовець якого був керівником інспекційної групи, готує пропозиції про застосування до об'єкта перевірки адекватних заходів впливу.

Якщо під час інспекційної перевірки об'єкта перевірки встановлено факти подання Національному банку недостовірної звітності і під час інспекційної перевірки ця звітність не була виправлена, то пропозиції щодо застосування заходів впливу мають включати вимоги щодо проведення коригування звітності. Коригування звітності об'єкта перевірки проводиться

в порядку, визначеному нормативно-правовим актом, який регулює порядок здійснення банками коригуючих проводок.

Застосування заходів впливу за результатами інспекційної перевірки за порушення вимог законодавства України та/або здійснення ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників або інших кредиторів об'єкта перевірки, здійснюється відповідно до статей 73 та 74 [Закону України «Про банки і банківську діяльність»](#) та нормативно-правових актів Національного банку з питань застосування заходів впливу.

14.4. Основні принципи ефективного банківського нагляду

Банківський нагляд здійснює регулювання банків згідно Основних принципів, які встановлюють рівень надійної наглядової практики, яка може застосовуватись як еталон (цільовий орієнтир) наглядовими органами для оцінки якості їхніх систем нагляду. Вони також використовуються Міжнародним валютним фондом (МВФ) та Світовим банком в контексті Програми оцінки фінансового сектору (FSAP) для оцінки ефективності систем і практики банківського нагляду в різних країнах.

Основні принципи окреслюють повноваження, які повинні мати органи нагляду, щоб вирішувати проблеми, пов'язані з безпекою та надійністю. Не менш важливо забезпечити застосування цих повноважень органами нагляду, щойно буде виявлено слабкі місця або недоліки.

Класифікація Основних принципів складається з: принципи 1-13 розглядають питання наглядових повноважень, обов'язків та функцій, а принципи 14-29 охоплюють очікування органів нагляду щодо банків, підкреслюючи важливість ефективного корпоративного управління та управління ризиками, а також забезпечення дотримання наглядових стандартів.

Основні принципи – це мінімальні стандарти надійної наглядової практики, які мають універсальне застосування. Основні принципи є нейтральними стосовно різних підходів до нагляду, якщо вони забезпечують досягнення поставлених ними цілей.

Повноваження, обов'язки і функції нагляду

Принцип 1 - Обов'язки, цілі та повноваження: В ефективній системі банківського нагляду визначено чіткі обов'язки та цілі для кожного органу влади, який бере участь в процесі нагляду за банками та банківськими групами. Існує відповідна правова база для банківського нагляду, щоб забезпечити кожен відповідальний орган влади необхідними законними повноваженнями надавати банкам дозволи, здійснювати поточний нагляд, вирішувати питання відповідності законодавству та своєчасно вживати коригувальних заходів з метою подолання занепокоєння щодо безпеки та надійності.

Принцип 2 – Незалежність, підзвітність, ресурси та правовий захист органів нагляду: Наглядовий орган має операційну незалежність, прозорі процедури, надійне управління, бюджетні процеси, які забезпечують йому автономію та достатні ресурси, і є підзвітним щодо виконання своїх функцій та використання ресурсів. Правова база банківського нагляду передбачає правовий захист наглядового органу.

Принцип 3 – Співпраця та спільна робота: Закони, положення або інші механізми забезпечують основу для співпраці та спільної роботи з відповідними внутрішніми органами влади та іноземними органами нагляду. Ці механізми відображають потребу в захисті конфіденційної інформації.

Принцип 4 – Дозволені види діяльності: Дозволені види діяльності установ, які отримали ліцензію та підлягають нагляду як банки, чітко визначені, а використання слова «банк» в назвах контролюється.

Принцип 5 – Критерії ліцензування: Орган ліцензування має повноваження встановлювати критерії ліцензування та відхиляти заявки установ, які не відповідають цим критеріям. Процедура ліцензування включає, як мінімум, оцінку структури власності та управління (в тому числі професійної придатності та ділової репутації членів Ради та Правління) банку та його ширшої групи, а також його стратегічного та операційного плану, внутрішніх процедур контролю, управління ризиками та прогнозованого фінансового стану (включно з капітальною базою). Якщо запропонований власник або материнська компанія є іноземним банком, отримується

попередня згода органу нагляду країни походження.

Принцип 6 – Передача істотної власності: Орган нагляду уповноважений розглядати, відхиляти та накладати пруденційні умови на будь - яку пропозицію щодо передачі істотної участі або контрольного пакету в існуючому банку прямо або опосередковано іншим особам.

Принцип 7 – Крупні придбання (поглинання): Орган нагляду має повноваження на основі визначених критеріїв погоджувати або відхиляти (або надавати рекомендації відповідальному органу погоджувати чи відхиляти) крупні придбання або інвестиції банку, в тому числі транскордонні, а також застосовувати до них пруденційні умови. Він також уповноважений визначати, чи корпоративні зв'язки або структури не наражають банк на зайві ризики, і чи не перешкоджають вони ефективному нагляду.

Принцип 8 – Наглядний підхід: Ефективна система банківського нагляду вимагає від органу нагляду розробки та підтримки перспективної оцінки профілю ризику окремих банків та банківських груп пропорційно до їхньої важливості для системи; визначення, оцінки та контролю ризиків, які генеруються банками і банківською системою в цілому; наявності механізмів раннього втручання та розробки спільно з іншими відповідальними установами плану дій щодо впорядкованого виведення з ринку банків у випадку втрати ними життєздатності.

Принцип 9 – Методи та інструменти нагляду: Орган нагляду застосовує відповідний набір методів та інструментів для впровадження наглядового підходу та використовує наглядові ресурси на пропорційній основі з урахуванням профілю ризиків і системної важливості банку.

Принцип 10 – Наглядова звітність: Орган нагляду збирає, переглядає та аналізує пруденційну звітність та статистичні дані, що подаються банками як на індивідуальній, так і на консолідованій основі, а також здійснює незалежну перевірку цих звітів за допомогою виїзних перевірок або залучення зовнішніх експертів.

Принцип 11 – Повноваження органу нагляду щодо застосування санкцій та заходів впливу: Орган нагляду на ранньому етапі втручається з

метою вирішення питань щодо небезпечної та неефективної практики або дій, які можуть наражати на ризик банки або банківську систему. Орган нагляду має у своєму розпорядженні відповідне коло наглядових інструментів, щоб вчасно вжити заходів для виправлення ситуації. Це включає можливість відкликати банківську ліцензію або рекомендувати її відкликання.

Принцип 12 – Консолідований нагляд: Обов'язковим елементом банківського нагляду є те, що орган нагляду здійснює нагляд за банківською групою на консолідованій основі, належним чином здійснює моніторинг і, де це необхідно, застосовує пруденційні стандарти до усіх аспектів діяльності, яка здійснюється банківською групою в цілому.

Принцип 13 – Відносини між органами нагляду країни походження та країни перебування: Органи нагляду країни походження і країни перебування транскордонної банківської групи здійснюють обмін інформацією та співпрацюють для забезпечення ефективного нагляду за групою і членами групи та ефективного врегулювання кризових ситуацій. Органи нагляду вимагають, щоб місцеві операції іноземних банків здійснювались у відповідності до тих же стандартів, які застосовуються до вітчизняних банків.

Принцип 14 – Корпоративне управління: Наглядовий орган визначає наявність в банках та банківських групах належної політики і процедур корпоративного управління, які охоплюють, наприклад, стратегічне спрямування, структуру групи та організаційну структуру, механізми контролю, відповідальність Ради та Правління банків, а також компенсації. Ця політика процедури відповідають профілю ризиків та системній важливості банку.

Принцип 15 – Процес управління ризиками: Наглядовий орган визначає, чи мають банки комплексні процедури оцінки ризиків (у тому числі здійснення ефективного моніторингу з боку Ради та Правління) з метою вчасного визначення, вимірювання, оцінки, моніторингу, звітування та контролю або зменшення усіх суттєвих ризиків, а також оцінки адекватності їхнього капіталу та ліквідності по відношенню до їхнього профілю ризиків,

ринкових та макроекономічних умов . Це поширюється на розробку та перегляд заходів на випадок настання непередбачуваних подій (у тому числі чітко сформульованих та надійних планів виходу із кризової ситуації, де це є необхідним) з урахуванням стану конкретного банку. Процес управління ризиками відповідає профілю ризиків та системній важливості банку.

Принцип 16 – Адекватність капіталу: Наглядний орган встановлює розумні та належні вимоги до капіталу банків, що відображають взяті на себе банком ризики в контексті ринкових та макроекономічних умов. Наглядний орган визначає складові капіталу з урахуванням їхньої здатності поглинати збитки.

Вимоги до капіталу принаймні для міжнародно активних банків мають бути не меншими, ніж стандарти Базеля , які наразі застосовуються.

Принцип 17 – Кредитний ризик: Наглядний орган визначає, чи здійснюється банками належне управління кредитним ризиком, з урахуванням їхньої готовності взяти на себе ризик («апетит до ризику»), профілю ризиків, а також ринкових і макроекономічних умов. Це включає також наявність належних політики та процедур своєчасного виявлення, вимірювання, оцінки, моніторингу, звітування, контролю або зменшення кредитного ризику (у тому числі ризику контрагента). Має бути охоплений весь цикл кредитування, включаючи надання кредиту, оцінку кредиту, а також постійне управління кредитним та інвестиційним портфелем банку.

Принцип 18 – Проблемні активи та резерви: Наглядний орган пересвідчується, що банки мають належну політику та процедури раннього виявлення та управління проблемними активами, а також підтримують достатні й обсяг резервів.

Принцип 19 – Ризик концентрації та ліміти максимального ризику: Орган нагляду визначає наявність у банків належних політики та процедур своєчасного виявлення, вимірювання, оцінки, моніторингу, звітування, контролю або зменшення ризику концентрації. Орган нагляду встановлює пруденційні ліміти для обмеження операцій з окремими контрагентами або групою пов'язаних контрагентів.

Принцип 20 – Операції з пов'язаними особами: З метою запобігання

зловживанням, що виникають при здійсненні операцій з пов'язаними особами, та усунення ризику конфлікту інтересів органи нагляду вимагають від банків здійснювати операції з пов'язаними особами на стандартних ринкових умовах, здійснювати моніторинг цих трансакцій, вживати заходів для забезпечення контролю або зниження ризиків та здійснювати списання заборгованості пов'язаних осіб згідно зі стандартними політикою та процедурами.

Принцип 21 – Ризик країни та ризик обмеження переказу коштів (трансфертний ризик): Наглядовий орган визначає, чи мають банки адекватну політику та процедури для забезпечення вчасного виявлення, вимірювання, оцінки, моніторингу, звітування, контролю або зменшення ризику країни і ризику обмеження переказу коштів (трансферного ризику) в своїй міжнародній кредитній та інвестиційній діяльності.

Принцип 22 – Ринковий ризик: Наглядовий орган визначає, чи здійснюється банками належне управління ринковим ризиком з урахуванням їхньої готовності взяти на себе ризик («апетиту до ризику»), профілю ризиків, ринкових і макроекономічних умов, а також ризику значного погіршення ліквідності ринку. Це включає наявність належної політики та процедур вчасного виявлення, вимірювання, оцінки, моніторингу, звітування, контролю або зменшення ринкового ризику.

Принцип 23 – Ризик відсоткової ставки у банківському портфелі: Наглядовий орган визначає, чи мають банки належні системи вчасного виявлення, вимірювання, оцінки, моніторингу, звітування, контролю або зменшення ризику відсоткової ставки у банківському портфелі. Ці системи мають враховувати готовність банків взяти на себе ризик («апетит до ризику»), їхній профіль ризиків, а також ринкові та макроекономічні умови.

Принцип 24 – Ризик ліквідності: Наглядовий орган встановлює доцільні та відповідні (кількісні та/або якісні) вимоги до ліквідності банків, які мають відображати потреби банку у ліквідних коштах. Наглядовий орган пересвідчується, що банки впровадили стратегію, яка дозволяє здійснювати належне управління ризиком ліквідності та дотримуватися вимог щодо ліквідності. Стратегія має враховувати профіль ризику банку і ринкові та

макроекономічні умови, а також включати належну політику та процедури, які узгоджуються з готовністю банку взяти на себе ризик, з метою виявлення, вимірювання, оцінки, моніторингу, звітування, контролю або зменшення ризиків ліквідності протягом відповідної низки часових горизонтів. Вимоги щодо ліквідності принаймні міжнародно активних банків мають бути не нижчими, ніж передбачені чинними стандартами Базельського комітету.

Принцип 25 – Операційний ризик: Наглядний орган визначає, чи мають банки належну систему управління операційним ризиком з урахуванням їхньої готовності взяти на себе ризик («апетит до ризику»), профілю ризиків, а також ринкових і макроекономічних умов. Це включає належну політику та процедури вчасного виявлення, вимірювання, оцінки, моніторингу, звітування, контролю або зменшення операційного ризику.

Принцип 26 – Внутрішній контроль та аудит: Наглядний орган пересвідчується, що банки мають належні системи внутрішнього контролю з метою створення та підтримання належним чином контрольованого робочого середовища для здійснення діяльності з урахуванням профілю ризиків банку. Такі системи повинні включати чіткі положення щодо передачі повноважень та відповідальності, розмежування функцій, які стосуються прийняття банком зобов'язань, виплати грошових коштів, обліку активів і зобов'язань, узгодження цих процесів, забезпечення схоронності активів банку, а також здійснення належних функцій незалежного внутрішнього аудиту та забезпечення дотримання вимог (комплаєнс) з метою проведення перевірок дотримання цих положень, чинного законодавства та регуляторних документів.

Принцип 27– Фінансова звітність та зовнішній аудит: Наглядний орган пересвідчується, що банки та банківські групи ведуть належний та достовірний облік, здійснюють підготовку фінансової звітності відповідно до облікової політики та практики, широко прийнятих на міжнародному рівні, та щорічно оприлюднюють інформацію, яка справедливо відображає їхній фінансовий стан і діяльність та містить висновок незалежного зовнішнього аудитора. Наглядний орган також визначає, чи мають банки та материнські установи банківських груп механізми належного корпоративне управління та

контролю за здійсненням функції зовнішнього аудиту.

Принцип 28 – Розкриття інформації та прозорість: Наглядовий орган пересвідчується, що банки та банківські групи регулярно оприлюднюють інформацію на консолідованій і, де прийнятно, індивідуальній основі, та що така інформація є легкодоступною та справедливо відображає їхній фінансовий стан, діяльність, вразливість до ризиків, стратегії управління ризиками, політику і процедури корпоративного управління.

Принцип 29 – Зловживання фінансовими послугами: Наглядовий орган визначає, чи мають банки належну політику та процедури, включаючи чіткі правила належної перевірки клієнтів, з метою сприяння дотриманню високих етичних та професійних стандартів у фінансовому секторі і запобігання навмисному чи ненавмисному використанню банку для здійснення злочинної діяльності.

14.5. Оцінка ризиків банківським наглядом

Представники банківського нагляду Національного банку мають визначати, як певні існуючі або потенційні проблеми, на які наражається банк або банківська система, впливають на характер і рівень ризиків у цьому банку. За результатами оцінки ризиків наглядовці складають плани і визначають дії нагляду. Нагляд на основі оцінки ризиків є поглибленим продовженням наглядової функції, що ґрунтується на ризиках та вже певний час використовується Національним банком. Такий поглиблений підхід дозволив розробити та запропонувати для використання уніфіковані визначення ризиків, структуру для оцінки цих ризиків та інтегрований порядок здійснення оцінки ризиків у процесі нагляду.

Банки здійснюючи банківські операції з метою одержання прибутку наражаються на ризики. Тому, необхідно належним чином управляти рівнем ризиків та контролювати його. Ризики банківської діяльності також мають оцінюватися з погляду на їхнє значення. Таке оцінювання має проводитися постійно.

З метою здійснення банківського нагляду Національний банк виділив дев'ять категорій ризику, а саме: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик

зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик.

Ці категорії не є взаємовиключними; будь-який продукт або послуга може наражати банк на декілька ризиків. Однак для зручності аналізу Національний банк виявляє та оцінює ці ризики окремо.

Кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання. Кредитний ризик є в усіх видах діяльності, де результат залежить від діяльності контрагента, емітента або позичальника. Він виникає кожного разу, коли банк надає кошти, бере зобов'язання про їх надання, інвестує кошти або іншим чином ризикує ними відповідно до умов реальних чи умовних угод незалежно від того, де відображається операція – на балансі чи поза балансом. Під час оцінки кредитного ризику доцільно розрізняти індивідуальний та портфельний кредитний ризик. Джерелом індивідуального кредитного ризику є окремий, конкретний контрагент банку – позичальник, боржник, емітент цінних паперів. Оцінка індивідуального кредитного ризику передбачає оцінку кредитоспроможності такого окремого контрагента, тобто його індивідуальну спроможність своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за взятими зобов'язаннями. Портфельний кредитний ризик виявляється у зменшенні вартості активів банку (іншій, аніж унаслідок зміни ринкової процентної ставки). Джерелом портфельного кредитного ризику є сукупна заборгованість банку за операціями, яким притаманний кредитний ризик, – кредитний портфель, портфель цінних паперів, портфель дебіторської заборгованості тощо. Оцінка портфельного кредитного ризику передбачає оцінку концентрації та диверсифікації активів банку.

Міжнародному кредитуванню, крім кредитного ризику, притаманний ризик країни, який виникає через особливості економіки, соціального ладу та політичного устрою країни позичальника. Ризик країни особливо помітний у разі кредитування іноземних урядів або їхніх установ, оскільки таке кредитування зазвичай не забезпечене. Проте цей ризик має завжди

враховуватися в кредитній та інвестиційній діяльності – не має значення, у якому секторі – державному чи приватному. Існує також компонент ризику країни, відомий як трансферний ризик, що виникає в тому випадку, коли заборгованість позичальника не номінована в національній валюті. Незважаючи на фінансовий стан позичальника, валюта заборгованості може виявитися недоступною для нього.

Ризик ліквідності визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат. Ризик ліквідності виникає через нездатність управляти незапланованими відтоками коштів, змінами джерел фінансування та/або виконувати позабалансові зобов'язання.

Виділяють також ризик ліквідності ринку, який визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через нездатність банку швидко закрити розриви своїх позицій за поточними ринковими ставками, не зазнавши при цьому неприйнятних витрат. Ризик ліквідності ринку виникає через нездатність визначати або враховувати зміни ринкових умов, які впливають на спроможність залучати кошти в необхідних обсягах та за прийнятними ставками та/або реалізовувати активи швидко і з мінімальними втратами вартості.

Ризик зміни процентної ставки – це наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок. Цей ризик впливає як на прибутковість банку, так і на економічну вартість його активів, зобов'язань та позабалансових інструментів.

Основними типами ризику зміни процентної ставки, на які зазвичай наражається банк, є: 1) ризик зміни вартості ресурсів, який виникає через різницю в строках погашення (для інструментів з фіксованою процентною ставкою) та переоцінки величини ставки (для інструментів із змінною процентною ставкою) банківських активів, зобов'язань та позабалансових позицій; 2) ризик зміни кривої дохідності, який виникає через зміни в нахилі та формі кривої дохідності; 3) базисний ризик, який виникає через відсутність достатньо тісного зв'язку між коригуванням ставок, отриманих та

сплачених за різними інструментами, всі інші характеристики яких щодо переоцінки є однаковими; 4) ризик права вибору, який постає із наявності права відмови від виконання угоди (тобто реалізації права вибору), яке прямо чи опосередковано наявне в багатьох банківських активах, зобов'язаннях та позабалансових портфелях.

Ринковий ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі. Цей ризик впливає з маркетмейкерства, дилінгу, прийняття позицій з боргових та пайових цінних паперів, валют, товарів та похідних інструментів (деривативів).

Валютний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали. Валютний ризик можна поділити на: ризик трансакції; ризик перерахунку з однієї валюти в іншу (трансляційний ризик); економічний валютний ризик.

Ризик трансакції полягає в тому, що несприятливі коливання курсів іноземних валют впливають на реальну вартість відкритих валютних позицій.

Проте оскільки він, як правило, впливає з операцій маркетмейкерства, дилінгу і прийняття позицій в іноземних валютах, цей ризик розглядається у рекомендаціях щодо ринкового ризику.

Ризик перерахунку з однієї валюти в іншу (трансляційний ризик) полягає в тому, що величина еквівалента валютної позиції у звітності змінюється в результаті змін обмінних курсів, які використовуються для перерахунку залишків в іноземних валютах в базову (національну) валюту.

Економічний валютний ризик полягає в змінах конкурентоспроможності банку або його структур, що входять в консолідовану групу, на зовнішньому ринку через суттєві зміни обмінних курсів.

Операційно-технологічний ризик – це потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності,

надійності, контрольованості і безперервності роботи. Такі недоліки можуть призвести до фінансових збитків через помилку, невчасне виконання робіт або шахрайство або стати причиною того, що інтереси банку постраждають у якийсь інший спосіб, наприклад, дилери, кредитні працівники або інші працівники банку перевищать свої повноваження або здійснюватимуть операції в порушення етичних норм або із занадто високим ризиком. Операційно-технологічний ризик виникає також через неадекватність стратегії, політики і використання інформаційних технологій. До інших аспектів операційно-технологічного ризику належить імовірність непередбачених подій, наприклад пожежі або стихійного лиха.

Ризик репутації – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду. Це впливає на спроможність банку встановлювати нові відносини з контрагентами, надавати нові послуги або підтримувати існуючі відносини. Цей ризик може призвести банк (або його керівників) до фінансових втрат або зменшення клієнтської бази, у тому числі до притягнення до адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності. Ризик репутації має місце на всіх рівнях організації, і тому банки мають відповідально ставитися до своїх взаємовідносин із клієнтами та суспільством. Публічне сприйняття іміджу банку можна розділити на дві категорії: сприйняття ринком, наприклад нинішніми або потенційними клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками); сприйняття органами державного регулювання, наприклад Національним банком, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Державною податковою адміністрацією, іншими уповноваженими органами.

Юридичний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного їх тлумачення. Банківські установи наражаються на юридичний ризик через те, що мають відносини з великою кількістю зацікавлених сторін, наприклад, клієнтами, контрагентами, посередниками тощо, органами нагляду, податковими та

іншими уповноваженими органами. Юридичний ризик може призвести до сплати штрафних санкцій та адміністративних стягнень, необхідності грошового відшкодування збитків, погіршення репутації, погіршення позицій банку на ринку, звуження можливостей для розвитку і зменшення можливостей правового забезпечення виконання угод.

Стратегічний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі. Цей ризик виникає внаслідок несумісності: стратегічних цілей банку; бізнес-стратегій, розроблених для досягнення цих цілей; ресурсів, задіяних для досягнення цих цілей; якості їх реалізації.

Ресурси, необхідні для реалізації бізнес-стратегій, можуть бути як матеріальними, так і нематеріальними. До них належать канали взаємодії і обміну інформацією, операційні системи, мережі надання послуг та продуктів і управлінський потенціал та можливості. Внутрішні характеристики організації мають оцінюватися з точки зору впливу економічних, технологічних, конкурентних, наглядових та інших змін зовнішнього середовища.

Для забезпечення ефективного нагляду на основі оцінки ризиків Національному банку потрібна єдина база для документування рішень щодо ризику. Система оцінки ризиків забезпечує зручність документування висновків стосовно кількості ризику, якості управління ризиками, рівня занепокоєння нагляду (вимірюється як сукупний ризик) і напряму ризику.

Система оцінки ризиків також містить перелік факторів оцінки, які наглядовці будуть враховувати під час визначення оцінок. Ці фактори є рекомендованими критеріями здійснення оцінки ризиків; у разі потреби наглядовці можуть розширювати цей перелік, збільшуючи кількість факторів оцінки. Оцінка ризику в системі оцінки ризиків має відображати як дійсні, так і потенційні параметри ризику банку. На цій оцінці базується стратегія і дії служби банківського нагляду. Вона також створює підґрунтя для обговорення стану банку із його керівниками та членами спостережної ради банку і допомагає забезпечити більш ефективну роботу служби банківського нагляду (інспектування, безвізний нагляд тощо).

Наглядівці мають обговорити висновки, зроблені на підставі системи оцінки ризиків, із керівництвом банку і його спостережною радою. Керівництво банку може допомогти роз'яснити або змінити висновки наглядівців. Хоча Національний банк не вимагає, щоб банки впроваджували подібний процес, наглядівці мають кваліфіковано та результативно обґрунтовувати свої рішення щодо оцінки ризику перед зацікавленими сторонами для забезпечення ефективного нагляду. Такий обмін інформацією допоможе Національному банку і керівництву банку досягти спільного розуміння ризиків, зосередитися на сильних і слабких сторонах управління ризиками і забезпечити реалізацію планів нагляду в майбутньому.